

Társadalomfejlődési vetületek és célok Szilbereký Jenő tudományos munkáiban

Alig több, mint negyven esztendeje ért véget a történelem eddigi legszörnyűbb háborúja. Magyarország a vesztes államok közé soroltatott. Ugyanakkor „a háború befejező szakaszában szétört a magyar társadalomnak az a történetileg létrejött szerkezete — a ráépülő hatalmi viszonyokkal és intézményekkel együtt —, amely már hosszabb ideje akadályozta, visszafogta a modernizáció folyamatát Magyarországon, amely tehát történetileg anakronisztikus viszonyokat tartott életben, e viszonyoknak minden következményével együtt”¹. Ez a változás a szovjet csapatok bevonulásával egyetemben történt meg. „Ahová a szovjet csapatok bevonultak, ott 'légüres' tér keletkezett. A fasiszta állam szétesett, nem maradt más utána, mint romok és pusztulás. Ezt a teret azonban mihamarabb új társadalmi erők, új társadalmi szervezetek töltötték meg.”²

A magyar nép olyan történelmi lehetőséget kapott, amelyet elszalasztani több mint hiba lett volna. Megteremtődött annak lehetősége, hogy felszámolható legyen az a sok évszázados elmaradás, amely egész politikai, kulturális és gazdasági fejlődésünkben, röviden a társadalom valamennyi szférájában jelen volt.

Természetes, hogy az új hatalom — amely kezdetben rendkívül összetett és heterogén — saját kebelén belül is politikai, hatalmi csatáktól volt terhes. Ma azonban már történelmileg bizonyított tény, hogy az „új rend” legtöbb megnyilvánulásában a fejlődés, a haladás irányában mozgott. Érthető következmény volt tehát, hogy a kialakuló demokratikus állam szakítani igyekezett a régi elnyomó állam jogrendszerével is. Ebben a törekvésben fontos szerep várt az új hatalom által létrehozott jogra és annak alkalmazóira. Ez nem ment, nem mehetett könnyen. Mivel a társadalmi rend változása nem egycsapásra történt, a kialakuló politikai hatalom lényegében meghagyta a korábbi jogrendszert, mint egészet, még akkor is, ha annak egyes jogszabályait tömegesen helyezte hatályon kívül. (Nem ez volt a helyzet az 1917-es orosz szocialista forradalom esetében, ahol a volt cári jogot, mint egészet helyezték egyetlen intézkedéssel hatályon kívül.) Az egymással ellentétes érdekű emberek és embercsoportok magatartásának a társadalom normális életéhez szükséges rend és biztonság kialakítása és fenntartása érdekében való koordinálása tehát rendkívül nehéz, helyenként ellentmondásos is volt. [E korszak mintegy áthidaló megoldásaként ezért is jelent meg a 4071/1949. (VI. 4.) Kormány sz. rendelettel létesített közérdekű kifogás intézménye, melyet az Igazságügyi Minisztérium Jogügyi Hivatala terjesztett elő, amely a polgári eljárásban lehetővé tette a régi jogszabályok hibás alkalmazásával, az új jogszabályoknak a népi demokrácia szellemével ellentétes értelmezésével okozott sérelmek orvoslását.] Ahogyan Szilbereký Jenő kifejtette egy 1952-ben megjelent tanulmányában: „... a jogalkalmazó gyakorlat

¹ *Jog és törvényesség*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. Kulcsár Kálmán által írt fejezet, 282. p.

² Uo. Markója Imre által írt fejezet, 17. p.

szerepe, feladata a helyes, a nép érdekeinek megfelelő jogi nézetek kialakítása. A jogalkalmazó gyakorlatnak meg kell látni, hogy a régebbi jogszabályok közül melyik az, mely elvesztette felépítményi jellegét, tehát nem szolgálja a fejlődést (csak formálisan létezik), vagy melyik az a jogszabály, mely új tartalommal telítve, az új szocialista jogszabállyal való leváltásig fennmaradhat. A kivételbeli különbség ezután a meglátás után az előbbi nem alkalmazása, illetve az utóbbinak oly módon való alkalmazása, hogy gazdasági rendünknek — az alapnak — szolgálatára átmenetileg alkalmas legyen”.³

Kétségtelen, hogy az 50-es évek derekáig komoly jogalkotási termékek is napvilágot láttak — mint az Alkotmány, továbbá az 1951. évi III. törvény a büntető perrendtartásról, az 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról —, amelyek nagy lélegzetű, alapvető jogszabályok voltak. Sajnálatos ugyanakkor, hogy a nemvitásan szocialista törvények mellett, pontosabban azok ellenére az 50-es évek első felének politikai vezetése az alsóbb szintű jogszabályok tömegét alkotva és a jogalkalmazó gyakorlatot is a napi politika szolgálatába állítva, a kisebb-nagyobb (főleg büntetőpolitikai) törvénysértések sorát követte el.

E hibákat felismerve az új párt- és állami vezetés feladatát a Magyar Szocialista Munkáspárt 1957 júniusi országos értekezlete hosszú távra érvényes elvként szögezte le, miszerint a pártnak, az állami szerveknek és az állampolgároknak együttesen kell védelmeznüik és erősíteniük a szocialista törvényesség ügyét.

Mindez a jogalkotás terén is hatalmas munkát követelt. A 60-as évek közepéig azonban lényegében megteremtettük a szocialista jogrendszer alapjait. Kikerültek jogrendszerünk-ből mindazok az elemek, amelyek a háború előtti időszakból származtak, valamint amelyek magukon viselték a személyi kultusz voluntarista felfogásának jegyeit. A szocialista gazdasági és társadalmi rend kiépülésével létrejöttek azok a szervezeti és működési formák, amelyek alapját adták ennek a jogalkotó munkának.

Megszilárdult szocialista gazdasági, társadalmi fejlődésünk minőségileg új szakaszába érkezett, amikor a 60-as évek végétől a szocialista gazdálkodás új formái és módjai kerültek előtérbe. Természetes, hogy ez ércztette hatását jogfejlődésünkben is, hiszen az döntően a társadalmi és gazdasági berendezkedés fejlődésétől függ. Tudatos jogalkotási politika eredményeként kidolgozásra került az állampolgári jogok, személyiségi jogok és ezek védelmének törvényi garanciarendszere. A mintegy két évtizedes munkából kiemelhetjük az Alkotmány 1972. és 1983. évi módosításait, igazságügyi területen illetőleg a jogalkalmazást érintő területeken a bíróságokról és az ügyészségekről szóló szervezeti törvényeket, a lényegében új polgári és büntető kódexek megalkotását, az 1952. évi polgári perrendtartás többszöri módosítását, a büntető eljárás 1979. évi módosítását, valamint legutóbb az államigazgatási eljárási törvény megújítását.

A felsorolás természetesen csak példálózó, így hiányos lehet, de mutatja azon teendők nagyságát, amelyet a jelenlegi szocialista jogrendszer kiépítése jelentett.

Nem célunk az olvasó terhelése életrajzi adatokkal, de Szilbereky Jenő rendkívül sokrétű tudományos munkásságának ismerete megköveteli annak felemlítését, hogy a jelzett időszakban az igazságügyi kormányzat olyan felelős posztjain dolgozott (1962 és 1980 között előbb miniszterhelyettesként, majd államtitkárként), amely éveken keresztül az abban való közvetlen részvételét, illetve — a legtöbb kodifikációs bizottság vezetőjeként — e munka irányítását jelentette.

Úgy véljük tehát, természetes, hogy minden jogi szakembert, de különösen a jogszabály létrehozásában tevékeny részt vállaló embert kíváltképp izgathatja, hogyan érvényesül a jogszabály a gyakorlatban, beváltotta-e azokat az elgondolásokat, amelyeket előkészítésénél célul tűztek ki. Lényegében ez nem más, mint az adott jogszabály, általánosságban a jog hatályosulásának problematikája.

³ Szilbereky Jenő: Bírói gyakorlat és polgári jogunk fejlődése. Jogtudományi Közlöny, 1952. évi 2. szám, 67. p.

Alapvetően tehát e kérdéskör foglalkoztatta Szilberek Jent a *jogalkotót és tudóst*, amikor műveiben a jogrendszer egy cikkének, a polgári eljárásjognak, illetve a *polgári eljárásnak és a társadalmi viszonyoknak a kapcsolatát* vizsgálta azzal az igénnyel, hogy a probléma elvi alapjainak tisztázásával olyan polgári eljárás jöjjön létre, amely *megfelel a fejlődő szocialista társadalom igényeinek*. A téma kiemelt fontosságát indokolja, hogy a bíróságok polgári igazságszolgáltatási tevékenysége során az állampolgárok és a gazdálkodó szervezetek alapvető életviszonyaiban, jogaiban és kötelezettségeiben történik intézkedés, döntés.

Ennek szem előtt tartásával Szilberek Jent a közismert marxi meghatározásból kiindulva — mely szerint „... az anyagi jognak megvan a maga szükségzerű, vele született per (eljárás) formája...”, továbbá, hogy „a formának nincsen értéke, ha nem a tartalom formája”⁴ — részletesen elemezte, hogy a társadalmi viszonyok hatása hogyan jelentkezik a polgári eljárásban, azon belül is milyen a polgári anyagi jog és a polgári eljárásjog egymáshoz való viszonya.

Tüллépve a forma (az eljárás) és a tartalom (az anyagi jog) leegyszerűsítő felfogásán, kimutatja, hogy a polgári eljárás során új, sajátos *polgári eljárási jogviszonyok* keletkeznek. Az elsődleges formai lényege mellett tehát a polgári eljárási jognak megvan a *saját tartalma*, ami nem más, mint az általa sajátosan szabályozott társadalmi viszonyok, a bírósági eljárás, melynek szereplői (bíróság, felek, ügyész, tanú stb.) sajátos és csak itt jelenlevő jogok és kötelezettségek alanyai. Elismerve azt, hogy a társadalmi viszonyok az eljárási jogra elsődlegesen az anyagi jogon keresztül hatnak, a gyakorlatból leszűrt tudományos következtetéssel bizonyítja, hogy ez a társadalmi hatás az eljárásjogra lehet a *közvetett* hatáson túl *közvetlen* is.

Fentebb már jeleztük, hogy társadalmi-gazdasági fejlődésünk a 60-as évek végére olyan fokra jutott, amely új módon történő gazdálkodást, a társadalmi-politikai élet szférájában pedig az *államélet és a szocialista demokrácia fejlesztését* kívánta. A társadalmi viszonyok és az eljárásjog közvetlen kapcsolataként mutatja ki Szilberek Jent az összefüggést és azt a közvetlen hatást, melynek eredményeként az 1968-as gazdasági reformot követően a megnövekedett anyagi jogi rendelkezési jogosultsággal bíró gazdálkodó szervezetek vitáinak intézése bírósági keretek közé került. Ugyanígy a szocialista demokratizmus követelményének közvetlen hatását látta abban is, hogy a társadalmunkban rendkívüli fontosságú munkaviszonnyal kapcsolatos munkáltatói és munkavállalói viták végső soron a legmagasabb szintű törvényességi garanciákkal rendelkező bírói eljárás alá kerültek. Ugyanakkor a jelzett területek speciális jellemzői megkövetelték, hogy a viták eldöntése — az egységes bírói szervezeten belül ugyan —, különleges, az általánostól eltérő eljárási szabályok szerint történjék. Mint megállapította, ebben a társadalmi viszonyok szervezeti és eljárási hatását kell látnunk, ami szervezeti téren az igazságszolgáltatási *integrációt*, a jogalkalmazói gyakorlat számára pedig a kellő *differenciálást* jelentette.⁵

Az eljárásjog és a társadalmi viszonyok kimutatott egymásra hatását vizsgálni, azok *elvi alapját megvilágítani* leginkább azon elvek változásának, módosulásának le mérésén keresztül lehet, amelyek irányt szabnak az eljárás menetének, meghatározzák alapvető intézményeit. Az 1973-ban megjelent monográfiájában⁶ e szerint veszi bonckés alá a polgári eljárás alapelveit, melyeken keresztül kimutatja a társadalmi változások és igények hatását a polgári eljárásjogra. Személye — a tapasztalt jogalkotó és jogalkalmazó, valamint az elmélyült tudós — garancia arra, hogy műve nem válik „egynézőpontúvá”, amire jogirodalmunk oly

⁴ Marx, K.: Viták a falopási törvényről. Marx—Engels Művei, Budapest, 1957. I. kötet 144—145. p.

⁵ Szilberek Jent: Társadalmi igények és a jog. Magyar Jog, 1971. évi 1. szám, 1—9. p., valamint Szilberek Jent: Az államélet továbbfejlesztése és az igazságszolgáltatás. Társadalmi Szemle, 1972. évi 2. szám, 12—20. p.

⁶ Szilberek Jent: Társadalmi fejlődés és a polgári eljárás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973.

sok szellemi gyermekénél láthatunk példát. Hogy az említett veszély nem ritka, idézzük fel Samu Mihály megállapításait: „Jogfejlődésünkben gyakori feszültséget okoz az, hogy a joggyakorlat és a jogtudomány elkülönülten halad egymás mellett, a kölcsönös egymásra hatás hézagos vagy teljesen hiányzik; a joggyakorlat összefüggéseit a jogtudomány nem dolgozza fel vagy a jogtudomány joggyakorlatra vonatkozó hasznosítható eredményeit a gyakorlat nem ismeri, nem fogadja el vagy nem fogadja be.”⁷

Mielőtt részletesebben kitérnénk Szilberek Jénő tudományos megállapításaira atekintetben, hogy a társadalmi viszonyok hatása ténylegesen hogyan érvényesül a polgári eljárásjog alapelveiben, előre kell bocsátanunk, hogy a polgári eljárásjog alapelveinek rendszerezése terén nem osztjuk Névai László véleményét.⁸ Azt a Farkas József⁹ által is hangoztatott nézetet valljuk, hogy magának a polgári eljárásnak csak ún. működési alapelvei vannak. A Névai László által említett ún. szervezeti alapelvek lényegében alkotmányos igazságszolgáltatási garanciák, amelyek egyaránt vonatkoznak a polgári és a büntető eljárásra. Magunk sem vitatjuk azonban, hogy a társadalmi fejlődés hatásainak vizsgálata ezen elveken keresztül helyes és célravezető kutatási módszer, hiszen a Névai-féle osztályozást Szilberek Jénő is gyakorlati-célszerűségi okokból fogadja el, ami saját gondolatmenete kifejtéséhez elegendő is.

A Magyar Szocialista Munkáspárt X. kongresszusa maig ható érvénnyel az *államélet és a szocialista demokrácia továbbfejlesztését* jelölte meg a szocializmus teljes felépítésének egyik központi feladatául.¹⁰ Szilberek Jénő azt vizsgálja, *hogyan érvényesül a szocialista demokrácia követelménye a polgári igazságszolgáltatásban*. Kimutatja, hogy a demokratizmus érvényesülésének eszközei, módszerei és *biztosítékai* a következőkben jelentkeznek:

- a) a *nép részvétele* a bíraskodásban (az ülnökrendszer),
- b) a *bírák függetlensége és választása*,
- c) a *felek eljárásbeli egyenjogúsága*,
- d) az eljárás *egyéb jogintézményei*.

ad a) A néprészvétel a bíraskodásban napjainkban is aktuális, érdekfeszítő téma. Különösen az, ha figyelembe vesszük, hogy napirenden van a polgári eljárásjog átfogó újrászabályozása. Szilberek Jénő az egyesbíráskodást bevezető III. Ppn hatályba lépése előtt javasolta, hogy vizsgálják meg azon ügycsoportokat, amelyekben az ülnöki részvétel csak formális és nem szolgálja a szocialista demokrácia fejlesztését, ellenkezőleg, inkább a bürokráciát növeli. Ilyen ügyek voltak azok, amelyekben lényegében számadási, számítási vagy tisztán jogi szakkérdésekről van szó. Ennek a nézetnek voltak ugyan ellenzői, de az eltelt több mint egy évtized, a későbbi jogszabálymódosítás is Szilberek Jénő álláspontját igazolta. Olyannyira, hogy többen — így köztük Farkas József is — jelenleg az egyesbíráskodás kiszélesítése mellett vannak. Erre vonatkozó nézeteit Szilberek Jénő az alábbiak szerint fejtette ki: „A Pp III. novellájának az egyesbíráskodás bevezetésére vonatkozó helyes indokait ma már senki sem vitatja. Ma első fokon a perek felét tárgyalják ülnök részvétellel tanácsban, felét egyesbíró előtt. Ez önmagában megkérdőjelezi az egyesbíráskodás további kiterjesztésére irányuló javaslatot. Nem is szólva arról, hogy felvetés sincs olyan perkategóriákról, melyek-

⁷ Samu Mihály: Jogpolitika és jogelmélet. Magyar Jog, 1985. évi 1. szám 9—23. p.

⁸ A polgári eljárásjogi alapelvek rendszerét Névai László a következőképpen adja meg: *Szervezeti alapelvek*: — a bírósági igazságszolgáltatás kizárólagossága; — a szocialista igazságszolgáltatás egy-sége; — a társasbíráskodás; — a néprészvétel; — a bírák választása; — a bírói függetlenség. *Működési alapelvek*: — a jóhiszemű eljárás elve; — a felek egyenjogúságának elve; — a rendelkezési elv; — a peranyagszolgáltatási elv; — a nyilvánosság; — a szóbeliség; — a közvetlenség; — az anyanyelv használatának biztosítása. Polgári eljárásjog I. Egységes jegyzet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1980 51. p.

⁹ Erre nézve lásd Farkas Józsefnek a Magyar Jogász Szövetség rendezésében tartott előadásának kéziratát, melyet némi módosítással a Magyar Jog című folyóirat is közölt. Magyar Jog, 1984. évi 1. szám 40—50. p.

¹⁰ MSZMP X. kongresszusa, Budapest, 1970. 174. p.

ben nem indokolt az ülnöki részvétel." A magunk részéről ezt az indoklást csak helyeselni tudjuk. Hiszen „stabilizálódott viszonyok között a bírói szervezet mint az állami-politikai szervezet része önmagában is az adott osztályuralmat fejezi ki.”¹¹ Úgy véljük, államéletünk szocialista demokratizmusának garanciális megnyilvánulását kell az ülnökrészvételben látnunk. Amint azt Szilbereky Jenő — Antalfy Györgyre hivatkozva — írja, Lenin is a szocialista állam erejét nemcsak szervezetének erősítésében, hanem társadalmi bázisának kiszélesítésében, a tömegek aktív támogatásában is látta.¹² Csak ezáltal lehet a szocialista demokratizmus a szocialista állam velejárója.

ad b) A demokrácia tiszta közéletet kíván, aminek fontos biztosítója, hogy választott, független bírák ítéeljenek. Államunkban a bírakat a Népköztársaság Elnöki Tanácsa választja az igazságügyminiszter javaslatára. Voltak, akik a bírák választásának illetén módját a demokratizmus formális megnyilvánulásának tartották és helyesebbnek vélték volna, ha a bírakat az egyes lakóterületek dolgozói közvetlenül vagy a helyi tanácsok útján választják. Mások viszont a bírák kinevezését sem tartották összeegyeztethetetlennek függetlenségükkel. Szilbereky Jenő a bírák választásában függetlenségük fokozott biztosítékát látja. Leszögezte, hogy a bírák közvetlen vagy helyi tanácsok útján történő választása „nem erősítette volna a bíróságoknak a helyi államigazgatási — tanácsai — szervektől való függetlenségét, sőt esetleg helytelen összefonódáshoz vezetett volna.”¹³

ad c) A felek egyenjogúságának elve a szocialista demokratizmus jelentős megnyilvánulása a polgári eljárásban — mondja Szilbereky Jenő. Figyelmeztet azonban arra, hogy az elv tartalmát olyan hármass követelmény — a kétoldalú meghallgatás kötelezettsége; a perbeli pozícióknak megfelelő eljárásbeli egyenlőség; a kitanítási köteletség (pontosabban a felek részére nyújtandó bírósági tájékoztatás köteleossége) — teszi, amely csak együtt és más eljárási elvekkel együtt, komplexen alkalmazva eredményezhet demokratikus, a felekre nézve valóban egyenlő elbánást biztosító eljárást. Helytelen volt (és ma is az — Sz. I.) a bíróság gyámkodási szemlélete, amely lépten-nyomon jogaikra oktatta, taníttatta a feleket, még akkor is, ha azok szakképzett jogi képviselővel rendelkeztek. Ezzel szinte egy időben lényegesen elharapózott a perbeli jogokkal való visszaélés, főleg alperesi oldalon, ami elsősorban a tárgyalások elmulasztásában, a bizonyítási eszközök késedelmes előterjesztésében nyilvánult meg. Társadalmi igényként jelentkezett tehát — amint azt a már hivatkozott Szilbereky-monográfia tartalmazza —, hogy a mulasztóval szemben a jóhiszeműen eljáró fél hatékony védelmet nyerjen a pert elhúzó, perbeli jogaival visszaélő rosszhiszemű félle szemben, ezáltal is erősítve a felek tényleges egyenjogúságának megvalósulását. Ezért is iktatta a törvény rendelkezései közé a III. novella a bírósági meghagyás intézményét, valamint lényegesen szigorúbb szankciókat helyezett kilátásba a jogaikat rosszhiszeműen gyakorló, perhúzó felekkel szemben.

ad d) Polgári eljárásjogunk számos intézményéről mutatta ki Szilbereky Jenő, hogy azok a szocialista demokratizmus perbeli megnyilvánulásai. Ilyenek: az eljárás *nyilvánossága, szóbelisége*, az *anyanyelv használatának joga*, a szinte korlátozás nélküli *fellebbezési lehetőség* az első fokú határozatokkal szemben, hogy a beadványokat nem elnevezésük, hanem *tartalmuk szerint* kell elbírálni, továbbá, hogy a felek kérelmeiket bármely bíróságnál *jegyzőkönyvbe* mondhatják. E két utóbbi lehetőség jelzi eljárásjogunk formalizmusmentességét is. Mindezek a lehetőségek igazságszolgáltatásunk demokratizmusából erednek, melyek egyben a szocialista törvényesség biztosítékai is.

A fentebb említett fogalomkör — *szocialista törvényesség* — átvezet bennünket Szilbereky Jenő tudományos munkásságának másik fontos területére. Egész pályája, tudományos

¹¹ Kulcsár Kálmán: A népi ülnök a bíróságon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 38—39. p.

¹² Antalfy György: Állam és demokrácia. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1967. 364—394. p.

¹³ Szilbereky Jenő: Társadalmi fejlődés és a polgári eljárás, 72. p.

eredményei és több évtizedes jogalkotói és jogalkalmazói tapasztalatai elkerülhetetlenül szembeállították azzal a kérdéssel, hogyan, miként lenne kidolgozható egy még *hatékonyabb, céljainak jobban megfelelő* polgári eljárás, amely országunk törvényes rendjének biztos támasza. Ezek a kérdések izgatták amikor a 70-es években közreadta a *polgári eljárás funkciójáról és hatékonyságáról* vallott felfogását.¹⁴ A kérdés tudományos jelentőségét az adta és adja, hogy bár a polgári eljárás céljával szinte valamennyi jelesebb processzualista foglalkozott, de az eljárás funkciójának kérdésköre még nem került feldolgozásra. Ezt a *hiányt pótolta* Szilberek Jenő két monográfiájában, amelyekben megtörtént a kérdés teljes körű felvázolása és amelyekben a még tisztázatlan problémákra időtálló tudományos válaszokhoz jutottunk. (Szerzőjük munkája egyébként abban is elismerést nyert, hogy a téma feldolgozását tartalmazó doktori értekezése alapján a Tudományos Minősítő Bizottság a tudományos minősítés legmagasabb fokozatát, a tudományok doktora címet adományozta Szilberek Jenőnek.)

Társadalomtudományi értelemben a *funkció* működést, *tevékenységet* jelent, valamely *feladatkör* megvalósítása végett. Más szavakkal, a funkció valamely feladatkör megfelelő tevékenységgel való betöltése. Még egyszerűbben fogalmazva: arra a kérdésre, hogy „mit”, válaszol a feladatkör, arra a kérdésre, hogy „hogyan”, válaszol a tevékenység. A bíróság feladatait az alkotmány és a bíróságokról szóló törvény fogalmazza meg. Polgári igazságszolgáltatási tevékenységét pedig a polgári peres és nem peres eljárási jog határozza meg. Az utóbbin, a tevékenységen belül kap szerepet az *eljárás célja*.

Fentebb már említett műveiben a polgári eljárás céljáról Szilberek Jenő olyan egyéni nézetet adott közre, amely csak az utóbbi években kezd communis opinióvá lenni jogtudományunkban.¹⁵ Véleménye szerint: „a polgári eljárásnak célja *kettős: elsődleges cél* vagy eseti (egyedi) cél a fél (felek) alanyi jogának védelme, *másodlagos cél* vagy általános (társadalmi) cél a törvényesség esettől sérelem kiküszöbölése, a törvényesség biztosítása, az állam jogpolitikájának megfelelően.” Ez az 1973-ban publikált újszerű *kettős célelmélet*¹⁶ teljes mértékben összhangban van a jog funkciójáról vallott jogelméleti felfogással, melyet abban lehet megadni, hogy a *jog feladata*:

- a társadalmi rend, másszóval a jogrend és biztonság kialakítása és fenntartása;
- a társadalmi folyamatok tudatos alakítása és szervezése;
- az állampolgárok, gazdálkodó szervezetek konfliktusainak megoldásában, kezelésében való részvétel.¹⁷

Úgy véljük nem kell bizonyítani, hogy a jog eme funkcióinak megvalósulása egyben a szocialista törvényesség érvényesülését is jelenti jogi gyakorlatunkban.

A fent idézett célfogalomban szerepeltetett *jogpolitika* pedig nem más, mint a törvényesség tartalmát kitöltő gyakorlatnak adott jogalkotói útmutatás. Ilyen, a jogalkalmazás számára kiadott jogpolitikai irányelveket tartalmazott a 3221/1963. (III. 30.) Korm. számú határozat, majd az azt felváltó 14/1973. számú NET-határozat. „Az irányelv lényege abban van, hogy elvi tételekbe foglalja azokat a politikai érdekeket és követelményeket,

¹⁴ Szilberek Jenő: A polgári eljárás funkciója és hatékonysága. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977., valamint Társadalmi fejlődés és a polgári eljárás, később: Megjegyzések egy készülő törvénytervezet előkészítéséhez. (A polgári eljárás újrászabályozása) Magyar Jog, 1984. évi 4. szám 289—303. p.

¹⁵ Erre nézve lásd: Gáspárdy László: Gondolatok a Pp koncepciójához (Magyar Jog, 1983. évi 6. szám 543. p.) című tanulmányát, aki ebben a polgári eljárás konkrét és általános rendeltetéséről beszél; valamint Névai László: Egy új polgári perrendtartás koncepciójáról (Magyar Jog, 1983. évi 4. szám, 295. p. c. tanulmányát, aki szerint: „A polgári eljárás céljának középpontjában a jogvédelem áll, ... a cél meghatározásának ki kell terjednie a törvényesség megtartásának követelményére ...” is.

¹⁶ Megjegyezzük, hogy a kettős-célelmélet teljes kimunkálása, a maga átütő tudományos erejével valóban a 70-es évek monográfiáiban lett közzétéve, de már korábban felvetette Szilberek Jenő: „Az ügyész szerepe a polgári eljárásban” című monográfiájában, Budapest, 1961. 7. p.

¹⁷ Jog és törvényesség. Kulcsár Kálmán által írt fejezet, 292—315. p.

amelyeket a jogpolitika közvetít a jog részére. Ezeket az érdekeket és a rajtuk alapuló követelményeket szükségképpen elvonatkoztatottan és általánosítva önti formába: konkretizálásuknak a jogalkalmazás folyamatában kell megtörténnie, mégpedig úgy, hogy a jogalkalmazó a követelményeknek egyrészt az eljárásban, másrészt a jogvitát eldöntő érdemi határozatban tesz eleget.”¹⁸

A hatályos jogpolitikai irányelvek a polgári jogalkalmazás (a polgári eljárás) számára az alábbi követelményeket támasztják: nagyobb figyelmet a gazdálkodó szervezetek kapcsolatainak tisztaságára, fellépés a tisztességtelen haszonszerzés ellen, az állami, a szerződési fegyelem erősítése, a termékek minőségének a biztosítása, az állampolgárok jogainak és törvényes érdekeinek, személyi, vagyoni jogainak védelme, a munkajogok, a család védelme. Mindezek — a jog funkciójának Kulcsár által alkalmazott hármas felosztására is figyelemmel — olyan követelmények, amelyek véleményünk szerint a Szilbereky-féle kettős célelmelet tartalmát tevő olyan kiemelkedő eseti célfeladatok, melyek megvalósulása egyben az általános célfeladat realizálását is jelenti.

Elméletének helyességét szerzője az eljárásjog egyes konkrét intézményeit segítségül hívva is bizonyította. Mint írta: kétségtelen, hogy minden perorvoslat célkitűzései között helyet kap a törvényesség érvényre juttatása. A fellebbezésnél és a perújításnál azonban az elsődleges cél a félen esett jogsérelem orvoslása. A törvényességi óvás célja elsősorban nem az előbbi, hanem az egységes törvényesség biztosítása.

Itt azonban engedjék meg egy kis kitérő. Míg ugyanis a fellebbezés és a perújítás esetében teljesen egyértelmű a jogintézmények célja, nevezetesen, hogy az azok benyújtására jogosítottak (felek, beavatkozó, ügyész, továbbá akire a határozat rendelkezést tartalmaz, illetve a felek és az ügyész) vélt vagy valódi jogsérelmükre várnak jogorvoslást elsősorban, addig a törvényességi óvás célja és annak gyakorlata, lévén új szocialista jogintézmény, elég sokáig vitatott volt joggyakorlatunkban és jogirodalmunkban.

Nem túlzás azt állítanunk, hogy a *törvényességi óvás jellegét, célját* Szilbereky Jenő — még 1955-ben¹⁹ — úgy munkálta ki, hogy az a jogtudomány számára évtizedekre elfogadottá és meghatározóvá vált.

A szocialista törvényesség, írja Szilbereky Jenő, „a szocialista jogrend megvalósulásának gyakorlati módja”. Ha pedig a törvényesség a jogrend gyakorlati módja, akkor — véleményünk szerint — röviden, de meg kell állnunk a törvényesség fogalmánál; „... minden törvényesség egy-egy meghatározott társadalmi rendszer törvényessége, amely meghatározott osztálytartalmú és osztályérdekeket védő törvények megtartását és megtartatását jelenti...”²⁰ A szocialista törvényességnek tehát a szocialista típusú állam létrejöttétől kezdve abban állott a funkciója, „hogy az új, szocialista törvényeknek feltétlen érvényt szerezzen, s ezzel az új társadalmi rendszert, a proletárdiktatúra rendszerét erősítse és védje”.²¹ A formai egyezőségek ellenére tehát világosan kell látni és egyértelműen fel is fedezhető a különbség a kapitalista állam és a szocialista állam törvényességi céljaiban. Ugyanis „osztálymentes törvényesség éppen úgy nincsen, mint osztályközömbös törvény sincsen”.²² Tehát a törvényesség „vagy burzsoá vagy pedig szocialista”.²³

A rendelkezési elv burzsoá felfogása — a felek korlátlan akaraturalmának érvényesülése a polgári perben — indokolja a burzsoá törvényhozásnak azt az álláspontját, hogy a bíróság ítélete, mihelyt jogerőre emelkedett, többé nem változtatható meg, még akkor sem, ha esetleg

¹⁸ Kovács László: A jogpolitika és a jogalkalmazás. Magyar jog. 1985. évi 5. szám 424. p.

¹⁹ Szilbereky Jenő: A törvényességi óvás jellege (Polgári ügyekben) Jogtudományi Közlöny 1955. évi 7. szám 412—423. p.

²⁰ Lásd Szabó Imrénék az Állam- és Jogtudományi Enciklopédia II. kötetében erről írt fejtegetéseit. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 1613—1620. p.

²¹ U.o.

²² U.o.

²³ U.o.

törvénysértést foglal magában. Az ilyen törvénysértő ítélet megváltoztatására a burzsoá perjog egyetlen lehetőséget ad, nevezetesen, ha azt — bizonyos kivételes esetekben — az érdekelt fél perújítással támadja meg.

Ezzel szemben abban a társadalmi rendszerben, ahol az egyéni és a közérdek, a dolgok lényegének általánossága szintjén, egyirányba mutat, kell olyan perbeli eszköz, amely — áttörve a jogerő burzsoá szentségét — nem hagyja hatályosulni a törvénysértő és ezáltal a köz- és az egyén érdekeit is sértő jogerős határozatot. Különös szükség mutatkozik ilyen jogintézményre az eljárás olyan konstrukciója mellett, ahol csak egyfokú fellebbviteli lehetőség van. Ez ugyanis lehetőséget adhatna eltérő bírói gyakorlat kialakulására az ország különböző pontjain. Mindezekre figyelemmel írja Szilberek Jenő, hogy „a törvényességi óvás célja tehát elsősorban az egységes szocialista törvényesség biztosítása. „Ezt tükrözi, hogy törvényességi óvás emelésére (a legfőbb ügyész vagy a Legfelsőbb Bíróság elnöke által) akkor is lehetőség van, ha a vitában érdekelt felek a határozatot, akár sérelmesnek vélik azt, akár nem, rendes vagy rendkívüli perorvoslattal megtámadni nem kívánják vagy azt már meg sem támadhatják.

Az *egyéni jogok védelme* tehát a törvényességi óvásnak csak *másodlagos célja*. Ezt támasztja alá, hogy mint már említettük, az óvás emelésére a felek nem is jogosultak. Azt az arra illetékeseknél — az általános panasz-, illetve bejelentési joguk alapján — kezdeményezhetik, de a tényleges óvás felől a legfőbb ügyész, illetve a Legfelsőbb Bíróság elnöke diszkrecionális jogával élve dönt. Hogy ez mennyire így van, annak bizonyítására a polgári eljárás-jog átfogó újrászabályozása körül kibontakozott jogirodalmi vitából felemlítjük Szilberek Jenőnek (úgy is, mint a Legfelsőbb Bíróság 1980-tól funkcióban levő elnökének) Farkas József professzorral, a perorvoslati rendszer kérdésében lefolytatott polémiját.²⁴ Farkas József felvetette, hogy bizonyos korlátozásokkal célszerű lenne bevezetni polgári eljárásunkba is a harmadfokú perorvoslatot, ahogy ő nevezi a *felülvizsgálati eljárást*. Ezáltal lehetségesnek tartja a törvényességi óvások számának csökkentését. Szilberek Jenő statisztikai adatokkal igazolta, hogy a törvényességi óvások száma évente a peres ügyek 0,5%-a körül mozog, ami nem tekinthető soknak. Ezért véleménye szerint a felülvizsgálati eljárás bevezetésére *nincs szükség*.

Abból is kiviláglik az óvás sajátlagos természete, hogy az annak folytán hozott határozat hatálya csak abban az esetben terjed ki a felekre, ha az óvás emelésére a határozat jogerőre emelkedésétől számított egy éven belül került sor. Egy éven túl emelt óvás esetén csak a törvénysértés megállapításáról lehet szó, ami ún. *elvi óvás* és egyértelműen *csak és kizárólag* az egységes törvényesség biztosítása érdekében kerül rá sor. A jogalkotó, bár a „Perorvoslatok” című harmadik részében hagyta a Pp-nek ezt a *sajátos jogintézményét*, mégis a törvényalkotói szándékot is némelyest kifejezésre juttatni igyekezett azáltal, hogy az intézmény eredeti elnevezését — „Perorvoslat a törvényesség érdekében” — törvényességi óvás elnevezésre változtatta (1954. évi VI. törvény, a Pp I. novellája).

A témával egyébként legutóbb Wellmann György foglalkozott igen részletesen,²⁵ aki kifejti, hogy a törvényességi óvás jellegéről vallott Szilberek-féle felfogást osztják mai perjogtudományunk meghatározó személyiségei közül: Gáspárdy, Németh, Névai; míg azt perorvoslatnak minősíti Farkas. A maga részéről a koncepciót elfogadja azzal, hogy a célok megjelölésében nem állítana fel sorrendet, hiszen „a kettős cél egymással olyannyira összefügg, hogy ... egyik a másik nélkül nem valósulhat meg”. A törvényesség védelmének célkitűzése szükségképpen magában kell, hogy foglalja az egyedi jogsérelem orvoslásának igényét

²⁴ Szilberek Jenő: Megjegyzések egy készülő törvénytervezet előkészítéséhez. (A polgári eljárás újrászabályozása) Magyar Jog, 1984. évi 4. szám 289—299. p.

²⁵ Wellmann György: A törvényességi óvás a polgári eljárásban (különös tekintettel a polgári eljárás átfogó újrászabályozására) ELTE Polgári Eljárásjogi Füzetek XIII., Budapest, 1985. 121—162. p.

is.” A magunk részéről ezt a nézetet természetesen csak akkor tudjuk elfogadni, ha az óvás indokaként a törvénysértéssel együtt súlyos egyéni jogsérelem is szerepel. Egyébként — lásd elvi óvás! — nem. Ennek alátámasztására hadd idézzük a legfőbb ügyésznek, mint az óvás emelésére másik jogosultnak szavait: „A jogintézmény céljából következő, hogy az óvás benyújtására általában az egységes szocialista törvényesség biztosítása érdekében kerülhet sor, olyan esetekben, amikor a bíróságok a jogszabályokat nem egységesen értelmezik, eltérő vagy helytelen gyakorlatot folytatnak, a bíróságok és más jogalkalmazó szervek azonos jogterületen folytatott gyakorlatának egységét kell megteremteni.

A törvényességi óvás a konkrét ügyben elkövetett jogsérelem orvoslására is alkalmas, ezért súlyosabb jogsérelem elhárítása vagy megelőzése érdekében is indokolt az óvás benyújtása.”²⁶

Visszatérve most már az eljárás funkciójához, Szilbereky Jenő a fogalommeghatározás előtt, a gyakorlat igényeiből kiindulva és az ítélkezés tényeit alapul véve kimutatja, hogy a polgári perben milyen nagy jelentősége van a polgári jogi *jogsértések okai feltárásának*. Rávilágít, hogy az okfeltárás a pernek szükségképpen velejárója, hiszen csak a valós, történeti tényállás felderítése vezethet olyan, vele adekvát ítéleti tényállás megállapításához, amelynek alapján helyes bírói jogszabályalkalmazás következhet a felek számára, elfogadott szocialista elveinknek megfelelő, *igazságos ítélet* születéséig. Csakis az ilyen ítélet és az ezt eredményező eljárás lehet olyan, amely mind a felekre, mind a szélesebb tömegekre *nevelő hatással* bír.

E helyen mindössze felidézzük azt a csak helyesítható álláspontját, hogy a bíróságoknak gyakrabban és bátrabban kellene élniük a *szignalizáció* törvény által biztosított lehetőségével, ami igen hasznos segíthetne a jogsértések megelőzésének, valamint a társadalmi tudatformálásnak, mind az állampolgárok, mind a gazdálkodó szervezetek vonatkozásában.

Ilyen irányú kutatásai eredményeként tehát Szilbereky Jenő a *polgári eljárás funkcióját* abban látja, hogy: „a bíróság polgári igazságszolgáltatási tevékenysége igazságos döntéssel védje az állampolgárok (jogi személyek) jogait és törvényes érdekeit, a törvényességen esett sérelem megszüntetése mellett segítse elő a jogsértések megelőzését a felekre és a feleken kívül is gyakorolt nevelő hatással.”²⁷

Az eljárás funkciójának ilyen felfogása a kutató tudóst szinte kényszerítette arra, hogy alapos vizsgálatot végezzen a tekintetben, hogy a magyar polgári eljárás eleget tesz-e funkciójának, illetve ha a funkció meg is valósul, az hogyan, miként megy végbe. Röviden: *hatékony-e polgári eljárásunk?* Gyakorlati tapasztalatainak és elméleti kutatásainak e témában is monografikus feldolgozású eredménye született.²⁸

Bár a hatékonyság kérdése Nyugaton és Keleten egyaránt felmerült és széles irodalma van, Szilbereky Jenő szerint az egyes jogirodalmi megnyilvánulások a kérdést nem kezelik kellő komplexitással. A hatékonyság kérdésének csak egyik oldalát, nevezetesen a tevékenység mikéntjét hangsúlyozzák.²⁹

A *hatékonyság* nem más, mint a *kívánt hatás elérése* — mondja. Az eljárás hatékonysága tehát annak a hatásnak a létrejötte, amelyet az eljárás útján kívánunk elérni. Ezt a hatást az eljárás funkciója, ezen belül célja határozza meg. Nem mindegy, hogy az eredmény a cél teljes vagy nem teljes megvalósulása, illetőleg, hogy ezt az eredményt hogyan, milyen módon

²⁶ *Jog és törvényesség*. Szijártó Károly által írt fejezet, 272. p.

²⁷ Szilbereky Jenő: A polgári eljárás funkciója és hatékonysága. 81. p.

²⁸ Szilbereky Jenő: U.o. 131—136. p.

²⁹ Lásd: *Fasching, H. W.*: A polgári peres eljárás korszerűsítése. ELTE Polgári Eljárásjogi Füzetek II., Budapest, 1972. 209—226. p.; *Habscheid, W. J.*: A polgári per koncentrációját célzó újabb irányzatok. Jogtudományi Közlöny, 1971. évi 1. szám, 23—30. p.; *Névai László*: A polgári per hatékonyságának problémája a gazdaságirányítás új rendszerében. Jogtudományi Közlöny, 1970. évi 10. szám, 513—523. p.

érjük el. Tehát az eljárás a valóságot feltárva, gyorsan, időszerűen valósítja meg az eljárás célját, vagy késlekedve, de megalapozottan, vagy gyorsan ugyan, de nem megalapozottan. Mindezekre tekintettel fejt ki, hogy a hatékonyság *tartalmi mutatója*, vagy eleme a polgári eljárás — általa felfogott értelmű — *céljának elérése*, míg *módszeri kérdése*, vagy eleme az eljárás *egyszerűsége és gyorsasága*. Csakis az ezen követelményeknek eleget tevő eljárás válthat ki megfelelő társadalmi hatást, azaz lehet hatékony.

László királyunk dekrétumaiban olvasható: si quis iudicium distulerit litigia ultra triginta dies, vapuletur, azaz el kell páholni azt a bírót, aki a pert harminc napon túl halogatja. Valószínű, hogy ez a rendelkezés akkor sem került alkalmazásra, de a szándékot tükrözi: a pereket mielőbb be kell fejezni. A gyorsaság azonban nem lehet pusztá öncél. Mint Szilbereky Jenő írja: az a helyes, ha az eljárás gyorsaságát az alapossággal (az igazságos döntés alapját képező igaz tényállás felderítésével) egyetemben vizsgáljuk, illetve hangoztatjuk. „Az alaposság szelep az eljárás gyorsaságánál.”³⁰ Ebből a tételtől kiindulva a polgári eljárás egészét megvizsgálva kimutatja, hogy jelenlegi Pp-nk egyes intézményei, illetve szabályai már nem felelnek meg a társadalmi elvárásoknak, a kívánatos hatékonysági mutatóknak. Így például vitathatónak tartja a valamikori „pergazdaságossági” célokat szolgáló beavatkozás jelenlegi szabályainak fenntartását magánszemélyek pereiben. A perek strukturális változásai, valamint a bírósági szervezet 1973. évi egységesítésének következtében keletkezett hatásköri és illetékességi kompromisszumok (melyek Polgári Perrendtartásunknak kazuisztikus jelleget is adnak) ezen intézmények és megoldások felülvizsgálatát indokolhatják. Megítélése szerint az eljárás gyors befejezése ellen hatnak egyes bírói beidegződések is. Így pl. a bíróságok rendkívül ritkán élnek a bírság kiszabásának lehetőségével, még akkor is, ha az indokolt lenne. A bíróságok nem fordítanak kellő gondot az általuk adott határidő betartására és adott esetben azok betartatására.

A terjedelmi korlátok miatt az eljárást hatékonyabbá tevő javaslatok közül e helyen egyetlen kérdést emelünk ki, melyet de lege ferenda is igen figyelemreméltónak kell tartanunk. Ez pedig a tárgyalás előkészítéséről vallott felfogása. A per szerkezetét vizsgálva megállapítja, hogy „a tárgyalás előkészítése az egységesen szabályozott tárgyalást megelőző perszak, szakasz, mely a keresetlevél benyújtásától a tárgyalás kitűzéséig terjed és a tárgyalás eredményességét hivatott biztosítani”.³¹ Ennek érdekében a jelenleg hatályos Pp-beli szabályozás tárgyi és személyi kereteit áttörve kifejti, hogy a törvénynek a tárgyalás előkészítését *kötelezővé* kellene tenni, azzal a finomítással, hogy egyszerűbb ügyekben az elmaradhatna, amit azonban az iratokra vezetett „előkészítést nem igényel” kitétellet kellene igazolni. Ennek az önálló, külön perszakasznak alapvető célja lenne, hogy már a tárgyalást megelőzően bizonyos peranyag keletkezzék, a felek álláspontja (tény- és jogkérdésekben), legalábbis vitára érett állapotban, ismertté váljék. Ezért az előkészítést végző személynek módot kellene adni a felek meghallgatására, szakértői vélemény és előkészítő iratok beszerzésére, valamint szűkebb körben bizonyítás felvételére is. Az így beszerzett anyag a tárgyalás anyagává természetesen csak a tárgyaláson történő ismertetéssel válhatna, csak így lehetne az ítéleti döntés ténybeli alapja. E körben kifejtett nézetét — véleményünk szerint — az által teszi elméletileg teljessé, gyakorlatilag pedig alkalmazhatóvá és a hatékonyságot jelentősen javító elképzeléssé, mivel egyfelől kifejti, hogy ezt az előkészítést ne a tárgyaló bíró végezze, hanem szakvizsgálóval rendelkező titkár vagy fogalmazó, ha erre külön bírói kapacitás nem állna tendelkezésre; másfelől, hogy az előkészítést végző személynek módjában álljon valamennyi előkészítő intézkedés megtételére (pl. a keresetlevél hiánypótlásra történő visszaadása, a Pp 130. §-a alapján idézés kibocsátása nélküli elutasítása), valamint a létrejött egyezséget jóváhagyni, joglemondás vagy jogelismerés esetén elutasító, illetve marasztaló határozatot hozni, valamint

³⁰ Jog és törvényesség. Szilbereky Jenő által írt fejezet, 168. p.

³¹ Szilbereky Jenő: A polgári eljárás funkciója és hatékonysága. 250. p.

a pert megszüntetni. E témakörben írott fejtegetéseit hadd igazoljuk azzal, hogy a polgári eljárásjog napirenden levő újraszabályozása körül kibontakozott jogirodalmi megnyilvánulások sokasága érinti az eljárás gyorsításának kérdését. Ezek egyike az érdemi tárgyalás előkészítéseként olyan törvényi koncepciót javall, mely szerint külön perelőkészítési és tárgyaláselőkészítési fázist kellene meghonosítani azzal, „hogy merev határok nincsenek, csupán arról van szó, hogy az előkészítés folyamatában súlypontváltások mutatkoznak”. A tanulmány szerzője azonban a két részre osztott előkészítés céljait lényegileg Szilberek Jenővel azonosan jelöli meg.³²

Mintegy summázva az eddigieket engedjék meg, hogy Szilberek Jenő munkásságának a szorosabb értelemben vett polgári eljárás, eljárásjog és annak tudománya területén végzett átfogó és széles körű tevékenységének lényegét abban lássuk, hogy széles körű ismereteit — értve ez alatt az elvont elméleti tudosi műveltséget és a jogalkalmazói napi munkájának művészetét is — mindenkor képes volt a változó társadalmi-gazdasági, társadalmi-jogi viszonyok figyelembevételével kutatásai szolgálatába állítani. Egy jobb polgári eljárás létrehozása érdekében kutató elméje akkor is továbbot parancsolt, amikor az eljárás olyan „tudománytalannak” vélt területeivel találkozott — mint pl. egyes ügyviteli szabályok, vagy majdnem azok —, amelyek érintése nélkül tudományos mű ugyan születhetett volna, de az csak olyan út lett volna, amelynek jelzőoszlopai ugyan állnak, ám aszfaltja a naponta arra haladónak göröngyös lenne. Amint azt Zsembery István írja: „Ne képzelődjünk: a törvény nem csodaszer. Jó eljárási törvény sokat segíthet, a rossz sokat árthat. De maga a törvény semmit sem old meg. Csak akkor lehet eredménye, ha ... kellő segítőkkal és segédeszközökkel biztosítják érvényesülését.”³³ Ilyen nézőpontból írta Szilberek Jenő még 1977-ben, hogy ha „a polgári peres eljárásnak ... változott funkciójára, néhány eljárásjogi intézmény indokolt ártértékelésére, illetőleg mellőzendőségére gondolunk, akkor esetleg *hosszabb távon felmerül a polgári peres eljárás átfogó reformja*”.³⁴ Szavait az idő igazolta, hiszen a jelenlegi kodifikációs munkálatok 1983-tól nagy erővel folynak.

Szilberek Jenőnek a fentiekben ismertetett és a polgári eljárásjog tudományának területére eső munkássága mellett nem feledkezhetünk meg arról, hogy több évtizeden keresztül állami, igazságügyi vezetői beosztásban dolgozott és dolgozik, így közéleti tevékenysége nyilvánvalóan hatással kellett, hogy legyen jogirodalmi munkásságára is. Mint igazságügy-miniszter-helyettes, több mint egy évtizeden át, 1963-tól 1973-ig felügyelte a minisztérium törvényelőkészítő főosztályát és személyesen vett részt néhány alapvető jogszabály előkészítésében (pl. alkotmánymódosítás, bíróságokról szóló törvény, tanács törvény, a gazdaságirányítási rendszer korszerűsítésének jogi szabályozása stb.). Természetes tehát, hogy figyelmét nem kerülhették el az *államélet továbbfejlesztésének* és ezzel összefüggésben a *jog, a jogrendszer, a jogalkotás és jogalkalmazás összefüggései*, problémái.

Fent említett beosztása idején indult meg hazánkban az a felgyorsult gazdasági, társadalmi mozgás, amely a joggal szemben is új követelményeket támasztott. Mint tudjuk, e munka oroszlánrészét képezte egy korszerű, a társadalmi igényeknek megfelelő jogrendszer kiépítése, új jogszabályok alkotása. Rendkívül időszerű és a feladat alapos ismeretét tanúsító tanulmányában³⁵ fejtette ki nézeteit a *jogalkotásról*. Mint írta, a minőségi követelmények fokozásán kívül fontos feladat volt a jogalkotás demokratizmusának és tervszerűségének növelése. Elismerte a többszintű szabályozás igényének jogosságát olyan területeken, ahol a társadalmi-gazdasági viszonyok fejlődése folytán a részletszabályok módosításának szük-

³² Imregh Géza: Gondolatok a tárgyaláselőkészítés jogintézményéről. Magyar Jog, 1983. évi 12. szám, 1107—1119. p.

³³ Zsembery István: A polgári eljárás újraszabályozásáról. Magyar Jog, 1983. évi 6. szám 538—541. p.

³⁴ Szilberek Jenő: A polgári eljárás funkciója és hatékonysága. 329. p.

³⁵ Szilberek Jenő: A jogszabályalkotásról. Magyar Jog, 1965. évi 2. szám, 49—55. p.

ségességével rövidebb időn belül kellett számolni, de az állampolgárok garanciális jogait érintő jogszabályok esetében már az egyszintű szabályozást — a stabilitást — tartotta szükségesnek (különösen az eljárási kódexe esetében). Lényegében ezen elvek szem előtt tartása uralta gondolatait, amikor a Polgári Törvénykönyv 1977. évi jelentős mértékű módosításának okairól és szükségességéről, céljairól, koncepciójáról, előkészítésének módszeréről és annak lényegesebb módosított rendelkezéseiről szólt.³⁶ Érvei meggyőzően bizonyították a módosítás szükségességét és indokoltságát, miáltal Polgári Törvénykönyvünk valóban a vagyoni viszonyok egységes kódexévé vált.

Hogy hivatkozásunk ne csak a civilisztika területét érintse és legalább példaként felvillantassuk Szilberek J. Jenő átfogó, komplex ismeretanyagot bíró szakmai tudását és tapasztalatait, elegendőnek tartjuk megemlíteni a szabálysértési joganyag kodifikációja kapcsán kifejtett álláspontját.³⁷ A jogszabályalkotás alapvető feladatának tartotta a joganyag áttekinthető rendszerbe foglalását, továbbá az eljárások egységesítése, hatékonyabbá tétele érdekében a szabálysértéseket elbíráló szervvé általánosságban a tanácsok igazgatási osztályait javasolta ügyintéző jogkörűvé tenni. Így látta biztosítotttnak a mindenkire nézve egyenlő mércéjű, de alkalmasint differenciálni is tudó szabálysértési jogalkalmazást, amelyben a „felelősségre vonás fő rendeltetése, hogy a tartalmát tevő jogkövetkezmény kilátásba helyezése szolgálja az egyén visszatartását a jogsértéstől, illetve a jogsértések általános megelőzését, azaz neveljen.”

Úgy véljük, ma már mindenki számára beigazolódott azon felismerés helyessége, amely a 60-as évek világgazdasági változásai nyomán a magyar gazdaságtól is gyorsabb ütemű és minőségében a korábbitól eltérő fejlődést követelt. A társadalmi fejlődés alapkövetelményévé vált, hogy gazdasági hatékonyságunkat növelni kell. Eme gazdaságpolitikai célok megvalósítása jogi intézkedéseket is kívánt. Ezen jogi intézkedések világrajövetelénél Szilberek J. Jenő is bábáskodott. Akkor és később sem tartotta azonban helyesnek a „jogszabály majd mindent megold” szemléletet. Mint a jog lehetőségeivel és korlátaival számotvető szakember és tudós, hangsúlyozta, hogy „Jogunk a gazdasági élet szervezésének, befolyásolásának igen jelentős, de nem egyedüli, nem elsőrendű és nem mindenható eszköze.”³⁸ Kimutatta, hogy a megnövekedett jelentőségű szerződéses kapcsolatok egyes problémáit csak részben lehet a jogi szabályozással megoldani, ugyanakkor a szerződéses kapcsolatokban a helyes jogi rendelkezések és a hatékony szankciók megfelelő, következetes alkalmazása lényegesen befolyásolhatják a gazdasági munkát.

A társadalmi igények gazdasági szférában történő jelentkezésének szeizmografikus érzékenységgű és pontossággű feltárása mutatkozik meg ama tanulmányában, amelyet a KGST Jogi Értekezletének tízéves fennállása alkalmából jelentetett meg.³⁹ Megállapításainak tapasztalati megalapozottságát jelentette, hogy nyolc éven át a KGST Jogi Értekezlet (Bizottság) magyar tagozatának vezetője volt.

Alapos elemzéssel mutatott rá, hogy a Jogi Értekezlet hogyan és mennyiben járult hozzá a tagországok közötti együttműködés, a szocialista gazdasági integráció fejlődése jogi felteteleinek megteremtéséhez.

³⁶ Szilberek J. Jenő: Megjegyzések a Polgári Törvénykönyv módosításához. Magyar Jog, 1977. évi 11. szám, 966—980. p.

³⁷ Szilberek J. Jenő: A szabálysértési jog rendszerének elvi kérdéseiről folytatott vita. Állam és Igazgatás, 1965. évi 2. szám, 115—121. p., valamint Vita a gazdaságirányítás jogi szabályozásáról. Magyar Jog, 1967. évi 5. szám, 257—268. p.

³⁸ Szilberek J. Jenő: A gazdasági kapcsolatok jogi szabályozásáról. Társadalmi Szemle, 1978. évi 3. szám, 40—46. p.

³⁹ Szilberek J. Jenő: Tízéves a KGST Jogi Értekezlete. Jogtudományi Közlöny, 1980. évi 11. szám, 709—715. p.

Úgy véljük, nem lenne azonban teljes a kép, ha Szilberek Jenőnek az új gazdaságirányítás jogi rendszerének kiépítésével kapcsolatos tevékenységéből csak a jogalkotói munkát hangsúlyoznánk, csupán „gazdasági-jogi” arculatú irodalmi munkáiból említenénk. Feltétlenül ide kívánczok, hogy tudományos kutatási módszere és a napi teendőiben is mindig jelen levő, *a jelenségeknek több nézőpontból történő, dialektikus vizsgálata* készítette arra, hogy kutassa és feltárja azokat az összefüggéseket is, amelyek a megváltozott gazdaságirányítási rendszer és a jogalkalmazás, az annak részét tevő igazságszolgáltatás között fennáll. Nem tekinti a pert szükségképpen rossznak, hanem kimutatja, hogy „a bonyolultabb áru- és jogviszonyokból gyakrabban keletkezik jogvita. Ezeknek a konfliktusoknak a rendezése, a jogsértések kiküszöbölése, beleértve esetleges megelőzésüket a negatív jelenségek felszámolását, sőt az egészséges kapcsolatok alakítását is, olyan jogalkalmazási, igazságszolgáltatási tevékenység, mely ugyancsak befolyásolja a gazdasági viszonyokat.”⁴⁰ Tanulmányában részletesen elemzi azokat a kérdéseket, amelyek a gazdasági viszonyok jogi védelmének, a keletkezett konfliktusok jogi rendezésének és e viszonyok fejlesztésének bírósági útján felmerülnek. Természetes, hogy analitikus megállapításait e helyütt nem ismertethetjük, de feltétlenül ide kívánczok, hogy már akkor (azaz 1979-ben) *szoros összefüggést* látott és mutatott ki *gazdasági életünk és a munkajog* területe között. Jelenlegi politikai gyakorlatunkra és a Kormány egymást követő intézkedéseire gondolva láthatjuk valójában azon javaslatainak igazát, melyeket úgy fogalmazott meg, hogy feltétlenül *korszerűsíteni kell a Munka Törvénykönyvét* és az egyéb munkajogi szabályokat. Nevezetesen: hangsúlyozta, hogy biztosítani kell az indokolt és szükséges munkaerőmozgás megfelelő kereteit a vállalaton belüli és a vállalatok közötti rugalmas átcsoportosításokhoz; biztosítani kell a társadalmi munkaidőalap védelmét (!); következetesen érvényesíteni kell a munkafegyelmet (!); ugyanakkor erősíteni kell a dolgozók érdekeinek védelmét, azaz a bíróságok útján is biztosítani kell a dolgozók számára a jogszerű díjazást és juttatásokat, továbbá elő kell segíteni a vállalaton belül a munkahelyi demokrácia érvényesülését.

Azt hisszük, hogy nyolc évvel korábbi megállapításai és javaslatai ma is elegendő programként szolgálhatnak gazdálkodásunk, továbbá jogalkotásunk és jogalkalmazásunk számára is.

Úgy véljük, fentebb ismertetett nézetei mind egy-egy fontos területét mutatták, egyben alakították annak a nagyszabású jogi munkának, amelyet igazságügyi politikánk lényegében a 60-as évektől a jogalkotás, a jogrendszer fejlesztése érdekében egészen napjainkig:

- az államélet, a szocialista demokrácia továbbfejlesztése,
- a gazdasági feladatok megoldásának elősegítése,
- az állampolgárok széles körét érintő, a dolgozók életkörülményeinek javítását célzó teendők megoldása és
- a társadalmunkban újonnan jelentkező, egyes negatív jelenségek elleni fellépés útján tett.⁴¹

Szilberek Jenő — napi munkája által is meghatározottan — mindig kiemelten kezelte az igazságszolgáltatás kérdéseit. Annak szervezeti, eljárási és technikai kérdéseit mindig a kor követelményeinek megfelelően vizsgálta és tette meg javaslatait. Fontos elméleti kérdések izgatták a polgári eljárásjogot illetően, de a bírósági eljárás technikai korszerűsítése mellett is lándzsát tört olyan értelemben, hogy be kell engedni a bíróság falai közé a korszerű technikai eszközöket. Felvetései e téren sem hullottak terméketlen talajra, a kezdeti lépések a gyakorlatban már megtörténtek, de „a gyors igazságszolgáltatás elérése számítógépek alkalmazását teszi szükségessé... ez a nagy volumenű és gyors gépesítés, komputerizálás az igazságszolgáltatási funkciónak a megvalósulását, e tevékenység (bírói) ellátását csak könnyítheti,

⁴⁰ Szilberek Jenő: Gazdaság és igazságszolgáltatás. Magyar Jog, 1979. évi 7. szám, 577—591. p.

⁴¹ Szilberek Jenő: Jogrendszerünk fejlődése. Magyar Jog, 1974. évi 6. szám, 323—330. p.

gyorsíthatja — az eljárási szabályok megfelelő rendelkezéseivel egyeztetve — *racionalizálhatja*, de a funkciógyakorlás szervezeti kereteit, garanciáit nem csorbíthatja. A funkció elsődlegességének kimondása mellett a modernizálás — eszközjellegéből eredően — akár a belső igazgatás területén, akár pedig az igazságszolgáltatási funkció gyakorlásánál az ítélekezést nem érinti közvetlenül, így csak másodlagos, feltétel jellegű lehet.⁴² Mindezen kérdéseket e helyen csak azért érintettük, mert felfogásunk szerint is e feltételek és a személyi feltételek megteremtése az igazságügyi kormányzat, közelebbről az *igazságügyminiszter feladata*. E feladatai mellett természetes kötelezettsége, hogy a kormány jogpolitikájával kapcsolatos teendőit is ellássa, de Szilberek Jenővel egyetértőleg úgy véljük, hogy munkája során nem érintheti az egyedi, konkrét ügyek elbírálását. Tehát nem szükséges, hogy törvényességi óvás emelési jogot kapjon, amint annak kívánalma az irodalomban időnként felmerül. Nem tartotta ezt szükségesnek Szilberek Jenő még akkor sem, amikor az igazságügyi kormányzat felelős beosztású dolgozója volt.⁴³ Elégséges, ha ezzel a joggal a *legfőbb ügyész*, illetve a *Legfelsőbb Bíróság elnöke* rendelkezik. Ez a jog ugyanis — megítélésünk szerint — az *ítélkezés elvi irányításának* fontos garanciája. Ahhoz nem elegendő az *irányelvek és elvi döntések* hozatalának legfelsőbb bírósági teljes ülési hozatalának lehetősége. Éppen eme elvi irányítás kapcsán többen a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában a jogalkalmazói jogképződés, a bíró alkotta jog létrejöttének lehetőségét látják. Így például Fűrész Klára szerint „Napjaink gyakorlata azzal jellemezhető, hogy az illetékes állami szervek a bírói jogalkotás elvi tagadása mellett, szemet hunynak a Legfelsőbb Bíróság jogalkalmazó tevékenységének jogteremtő ereje felett.”⁴⁴ A probléma megoldásaként azt ajánlja, hogy ismerjék el a Legfelsőbb Bíróság jogalkotó szerepét irányelvei és elvi döntései vonatkozásában. Bár érvelése több vonatkozásban tetszetős, mégis azoknak kell igazat adnunk, akik szerint a Legfelsőbb Bíróság eme aktusai nem minősülnek, nem minősülhetnek jogszabálynak. Szilberek Jenő — most már úgy is, mint a Legfelsőbb Bíróság elnöke — határozottan tiltakozik valamilyen „precedens jog” létrejötte ellen. Mint kimutatja: egyrészt az eseti döntések száma az utóbbi években mintegy 25—30%-kal csökkent, másrészt az eseti döntések egy része ugyan tartalmazhat elvi jellegű iránymutatást, de azoknak természetesen csak kis százaléka ilyen. Másrészt „olyan időszakban, amikor a jogalkalmazói tevékenységet gyors ütemű fejlődésben levő gazdasági-társadalmi viszonyokhoz kell igazítani, mégpedig úgy, hogy a jogalkalmazás egyben maga is hatékonyan segítse a társadalmi célok megvalósulását... egyes esetekben az elvi irányításnak *jogfejlesztő* szerepe is lehet, ez azonban a jogszabály és a *jogalkalmazás keretei között* marad.” Mint írja: „társadalmi viszonyaink továbbra is *folyamatosan* változnak, a jogszabályok változása pedig *szakaszos*. Az ebből eredő lemaradás folytán keletkező *ellentmondások feloldása* továbbra is a jogalkalmazásra vár.”⁴⁵ A kérdést mintegy a bírói jogalkalmazás általánosságának szintjén megfogalmazva, Visegrády Antal véleményét osztjuk, aki szerint: „A szocialista bírói gyakorlatnak is kitüntetett feladata, hogy a megalkotott jogot a szüntelenül változó társadalmi, gazdasági viszonyokhoz adaptálja, miáltal *jogfejlesztést* valósít meg. Nézetünk szerint jogfejlesztésre a jogszabályértelmező, a jogszabály-konkretizáló, a jogszabály-individualizáló, a joghézagot analógia útján kitöltő, valamint a méltányosságot statuáló bírói gyakorlat formájában kerülhet sor.”⁴⁶

Tehát mind Szilberek, mind Visegrády jogfejlesztést említ és nem jogalkotást, amivel teljes mértékben egyetértünk.

⁴² *Ürmös Ferenc*: Racionalizálás, új műszaki-technikai konstrukciók az igazságszolgáltatás munkájában (I). Állam és Igazgatás, 1979. évi 5. szám 432—439. p.

⁴³ *Szilberek Jenő*: Az államélet továbbfejlesztése és az igazságszolgáltatás. Társadalmi Szemle, 1972. évi 2. szám, 12—20. p.

⁴⁴ *Fűrész Klára*: A jogalkalmazói jogképződés (a bíró alkotta jog) alkotmányos kérdései napjaink szocialista fejlődésében. Jogtudományi Közlöny, 1983. évi 2. szám, 76—82. p.

⁴⁵ *Jog és törvényesség. Szilberek Jenő* által írt fejezet, 121—128. p.; *Szilberek Jenő*: Az ítélekezés elvi irányításának kérdései. Magyar Jog, 1982. évi 9. szám, 769—784. p.

Végezetül — egyben mintegy mentegetőzve is az ünnepelt és az olvasó előtt — csak megemlíteni maradt már helyünk Szilbereky Jenőnek a *jogászság* mai társadalmi viszonyaink közötti szerepéről írt tanulmányait, amelyekből csak idézzük azt a fontos megállapítását, hogy a jogászértelmiség *közös* tudattal, *jogtudattal* rendelkezik, ami természetesen nem jelenthet uniformizálást. Maga is vallja az egyes jogász foglalkozások elkülönült funkcionálásának hasznosságát és szükségességét, de a jogászság közös sajátosságainak tagadása nélkül, sőt az utóbbiak fontosságának hangsúlyozása mellett.⁴⁷

Talán megbocsátható, ha a munka végén e tanulmány szerzője, levetve az értékelő ismeretetés objektív-tárgyilagos műfajának rákényszerített — olykor talán szűknek és kényelmetlennek is bizonyult — köntösét, ha többre nem is, de néhány sorra utat enged szubjektivitásának. Igaz tisztelettel köszönti professzorát, akinek életműve még korántsem tekinthető befejezettnek, hiszen Szilbereky Jenő alkotó ereje napjainkban is újabb és újabb művekkel gazdagítja jogi irodalmunk palettáját. Műve azonban már most is kerek egészet képez, mert tükrözi azt, ahogyan alkotója a jog világának apróbb szigeteitől eljutott ezen világ teljessége befogadásának képességéig, melyben szelleme szüntelenül az új után kutatott és a mi figyelmünket is az újra, a haladóra ösztökelte. Tette ezt írásaiban, melyek tematikai sokrétűségükkel, gondolatgazdagságukkal ajándékozták meg az olvasót, továbbá az alatt a három két évtized alatt, amelyet mint egyetemi oktató a katedrán töltött, hallgatóit. Előadásainak gondolatai, irodalmi műveiben közzétett tudományos megállapításai mindig tiszták, már elért eredményeire logikusan építkezők voltak, mert nem engedte magát tudományos divátáramlatok által lépre csalni, mert munkáiban mindvégig érezhetjük a tudós kodifikátor és jogalkalmazó tudatos, elkötelezett társadalmi felelősségvállalását.

IMRE SZABÓ

THE PROJECTIONS AND AIMS OF SOCIAL DEVELOPMENT IN JENŐ SZILBEREKY'S LIFEWORK

(Summary)

The author of the essay studies Jenő Szilbereky's scientific activity in close relation to the social-economic development of the last four decades. He does so for two reasons. On the one hand because professor Szilbereky's publications in legal literature have completely covered the above-mentioned period, on the other hand he has always shown sensitiveness to the social-economic development.

In the first part of the essay Jenő Szilbereky's scientific results in the field of procedural law are reviewed.

Jenő Szilbereky has always found important that civil procedure should come up to the expectations of the developing socialist society. Studying this correlation he pointed out that during civil procedure legal relations of special content come into being. Society may directly or through substantive law indirectly influence on these legal relations. In several books and essays the professor examined how the socialist democracy arisen as social demand shows

⁴⁶ *Visegrády Antal*: A társadalmi viszonyok jogalkító hatása. Társadalomkutatás, 1985. évi 3. szám, 71—75. p.; *Szilbereky Jenő*: A Legfelsőbb Bíróság elnökének országgyűlési beszámolója. Magyar Jog, 1983. évi 5. szám, 385—392. p.

⁴⁷ *Szilbereky Jenő*: Gondolatok a jogászságról. Magyar Jog 1983. évi 10. szám, 865—876. p., valamint *ugyanő*: Jogászságunk szerepéről. Emlékkönyv Beck Salamon születésének 100. évfordulójára. Budapest, 1985. 163—169. p.

up in civil jurisdiction. He finds its ways and guarantees in the activity of lay assessors, in the independence and election of judges, in the equal rights of the parties and in other institutions of procedure (eg. publicity, oral procedure, the right to use one's mother tongue, right to appeal etc.). In two monographs he published his views on the function and efficiency of civil procedure. Within this topic he considered the aim of civil procedure primarily to defend the subjective right of parties, secondarily to guarantee legality (theory of double aim). Today this view can be considered generally accepted. His opinion on the character of legal protest — published already in 1955 — has also been accepted. According to this the legal institution can not be regarded as legal remedy, but it is a special institution of civil procedure the primary aim of which is to guarantee uniform legality, and to defend individual rights is only the secondary aim.

Thus the function of civil procedure is that "the civil jurisdictional activity of court should defend citizens' (legal persons') rights and to legitimate interests by just decisions, besides terminating the grievances of legality it should contribute to the prevention of injustice by exerting educational influence on the parties and outside the parties as well." In this conception, in his opinion, only the civil procedure which can completely fulfil its aim (content side) and which can simply and quickly realize this aim (methodological side) can be found efficient. He made a very significant proposal to change the structure of civil action in the way that legal regulation should regard the preparation for a trial as an independent, special period of the proceedings. The task of this period would be — carried out by a special judge or candidate judge — to create certain written pleadings before the very trial, and in simpler cases to reach agreement, to make a decision in case of legal acknowledgement and abandonment, and — substantially taking into consideration par. 130 of Code of Civil Procedure — or to refuse a plaint without issuing a summons. Thinking over the above — mentioned facts he suggested the comprehensive reform of the Code of Civil Procedure already in 1977.

For several decades Jenő Szilbereky has worked in different leading state, judicial positions (deputy minister of justice, state secretary of justice, at present the president of the Supreme Court), so this has naturally made an impact on his legal publications. The development of state life, the problems of law and legal system, legislation and jurisdiction are the main fields of his interest. He published a detailed analysis on the issues of democracy and purposefulness of legislation. His great experience in legislation and jurisdiction is reflected in his papers which were published during the elaboration of the legal controlling system of the development of economic management. In all his papers on this theme he always had in mind that "our law is a significant but not the only, not primary and omnipotent means of organising and influencing on the economy." In connection with this he recommended — in complete compliance with the present-day government policy — the modification of the Code of Labour Legislation, as he saw close correlation between our economy and labour law. The many-sided, dialectical analysis of phenomena made him take a stand in the debate on the principled controlling activity of the Supreme Court too. He made it clear that the activity of the highest judicial authority can not be regarded as legislation, though it is not debatable that while doing its job — within the framework of statutes — it also develops law.

As the consummation of his lifework he wrote essays on the role of lawyers in our present-day social conditions. The foregoing point out the scientific theses of Jenő Szilbereky's lifework, by which the author wants to pay a tribute to his professor, the learned legislator and jurisdicator on his 70th birthday.